

Таран О.В., Кирилін І.Р.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Пошук та постійне вдосконалення криміналістичною наукою окремих методик розслідування злочинів, розробка більш ефективних форм організації взаємодії органів слідства і дізнання останніми роками цілком закономірно привели науку і практику до ідеї комплексного розв'язання конкретних завдань розслідування у формі тактичних операцій.

Численні публікації низки вчених-криміналістів (В.П. Бахін, П.Д. Біленчук, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, Є.П. Іщенко, В.О. Образцов, В.І. Перкін, О.О. Протасевич, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов та ін.) з даної проблеми, а також подальші дослідження багато в чому сприяли поглибленому вивченню даного явища, усвідомленню його поняття, ролі та впливу на практику боротьби зі злочинністю.

Термін «операція» увійшов у лексикон криміналістів з військової термінології і спочатку використовувався в криміналістиці у зв'язку з розробкою та розв'язанням розшукових завдань. Поступово галузь його застосування поширилася на позначення системи дій, пов'язаних із затриманням злочинців, їх викриттям, розшуком викрадених грошей та цінностей, добутих злочинним шляхом, тощо. Поява терміна в новому значенні викликала необхідність дослідження та пояснення (тлумачення) його змісту, що поставило перед вченими-криміналістами відповідну проблему. Причому, ця проблема має двоаспектний характер. З одного боку – обґрунтування правомірності та доцільності введення в слідчу практику нового поняття. З іншого – формування визначення тактичної операції.

Систему оперативно-розшукових заходів, серед перших, назвав «операцією» І.М. Лузгін. Він писав: «Операція є складним комплексом оперативно-тактичних і розшукових заходів, спрямованих на виявлення та затримання злочинця, пошук викраденого майна. Така операція проводиться органами внутрішніх справ частіше всього без участі слідчого» [1, с. 109].

Узагальнюючи результати аналізу існуючих понять тактичної операції, можна зазначити, що одним з перших дав розгорнуте визначення тактичної операції А.В. Дулов. Він зазначив: «Тактична операція є сукупністю слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, що розробляються і проводяться в процесі розслідування за єдиним планом керівництва слідчого для реалізації такого тактичного завдання, яка не може бути розв'язана проведенням у справі окремих слідчих дій» [2, с. 44].

Як свідчить практика розслідування злочинів, об'єктивні зв'язки між слідами злочину (у широкому розумінні слова) обумовлюють цілеспрямований вибір слідчих дій, необхідних слідчому для повного отримання інформації. Під таким кутом зору системність слідчих дій виявляється в їх взаємодії, взаємопідкріпленні та зміцненні (посиленні) одна одну, що дає можливість максимально вилучити за їх допомогою доказову інформацію.

Але тактична операція – це не лише тільки алгоритм, теоретична модель, що концентрує у собі певні дії. Назвати її лише так, — означає розкрити лише одну із сторін категорії, що розглядається.

Тактичну операцію не можна розглядати поза зв'язком з організаційною формою її проведення, бо, відкинувши останнє, ми залишимося без її суттєвого атрибута. Змістова частина тактичної операції та її організаційна форма співвідносяться між собою, як філософські категорії «зміст» і «форма». Найбільш доцільною організаційною формою поєднання сил і засобів правоохоронних органів для проведення тактичної операції в наш час є слідчо-оперативна група. Для того, щоб отримати повну характеристику тактичної операції як системи, необхідно виявити її структуру. «Без знання структури, – писав А.В. Дулов, – не може бути розроблена модель тактичної операції, а саме ретельна побудова моделі визначає успіх у розв'язанні тактичного завдання, яке виникло у процесі розслідування» [2, с. 91].

Структура тактичної операції, на думку Л.Я. Драпкіна, має включати в себе конкретні слідчі дії та інші заходи, порядок та характер проведення яких обумовлений криміналістичною характеристикою злочину, що розслідується, слідчою ситуацією та етапом розслідування [3, с. 74].

В.І. Шиканов під структурою тактичної операції розуміє сукупність таких елементів: слідча ситуація, тактичне завдання, мета, результат, якого досягнуто, криміналістичні дії та рекомендації, тактичні та технічні прийоми [4, с. 44-45].

Аналізуючи запропонований склад структури, не можна не вважати елементами структури мету та тактичне завдання, оскільки їх виключення розмиває межі між різними тактичними операціями, утруднює їх ув'язку із слідчими ситуаціями та етапами розслідування, що у кінцевому рахунку позначиться на ефективності їх проведення практичними працівниками. Таким чином, структура тактичної операції має включати в себе такі елементи: мета, суб'єкти, об'єкт, умови, засоби та способи досягнення мети.

Мета є конкретним тактичним завданням. З категорії кримінальних справ, що розглядаються, до тактичних завдань можна віднести такі: збирання інформації про особу підозрюваного, встановлення особи потерпілого (у тому випадку, коли немає ніяких відомостей), виявлення доказів, викриття підозрюваного і т.ін. Мета тактичної операції не повинна збігатися з метою, яка може бути досягнута лише у результаті всього процесу розслідування, проведеного в повному обсязі. Процес розслідування складних замаскованих злочинів включає в себе не лише проведення тактичних операцій, а й окремих слідчих дій, а також їх комплексів. З іншого боку, неправильним буде і зайве дроблення цілей тактичної операції, які досягаються за допомогою однієї або декількох слідчих дій. Мета тактичної операції – опорний елемент її структури, оскільки саме він визначає необхідність функціонування інших її елементів.

Суб'єкти, у якості яких слід назвати слідчого, оперативних працівників, експертів-криміналістів, представників громадськості та ін. Головним суб'єктом, головною діючою особою тактичної операції, є слідчий, оскільки він в силу свого процесуального становища є її керівником.

Об'єкт тактичної операції можна розподілити на два види: основний та супутній. Основним об'єктом є особа, яка вчинила даний злочин. Супутні – речові докази, свідки, наочні свідки і т.ін.

Умови – це конкретна слідча ситуація.

Засоби – це слідчі дії, тактичні прийоми (комбінації), оперативно-розшукові заходи, техніко-криміналістичні засоби, організаційні заходи, криміналістичні, оперативно-довідкові, оперативно-розшукові та інші обліки. Виходячи з того, що тактична операція — це «система слідчих дій та інших заходів», всі дії слідчого та інших учасників такої операції потрібно розглядати у нерозривній єдності. Причому

*ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ*

саме «інші заходи» створюють умови для ефективного функціонування слідчих дій. Без винесення необхідних постанов, без витребування різноманітних документів від різних установ, різного матеріалу, що характеризує особу винного, не лише неможливо забезпечити дотримання принципу повноти, всебічності та об'єктивності досліджень, але іноді досить важко виконати на відповідному рівні інші слідчі дії.

До оперативно-розшукових засобів, які також входять до структури тактичної операції, відносяться засоби реєстрації, накопичення та систематизації інформації про осіб та об'єкти, взяті на облік органами внутрішніх справ, у тому числі автоматизовані банки даних та автоматизовані інформаційно-пошукові системи, а також засоби оперативної техніки, якими оснащені органи дізнання.

Організаційно-технічні засоби включають організаційні, перевірочні та розшукові дії слідчого та інших служб органів внутрішніх справ, дії громадян по припиненню правопорушень та затриманню винних за допомогою засобів масової інформації.

Способи досягнення мети – конкретна програма дій учасників тактичної операції. В програму має бути включений системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій із з'ясування ситуації, визначення мети, вибору засобів розв'язання певних типових завдань.

Отже, тактична операція – це детермінована слідчою ситуацією система слідчих дій, тактичних прийомів, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, які об'єднані особливою організаційною формою, спрямовані на вирішення конкретного тактичного завдання розслідування та здійснюються на основі принципу законності силами правоохоронних органів під керівництвом слідчого. Вищевикладене переконує, що тактична операція – це складне явище, яке має ознаки інтегрованості, спрямоване на розв'язання найважливіших тактичних завдань, на основі комплексного використання наявних сил і засобів, і обумовлене слідчою ситуацією, яка склалася. Стосовно розслідування порушень авторського права та суміжних прав, обумовлених багато у чому ретельною підготовкою злочину, витонченим способом вчинення та приховання його слідів, а також іншими несприятливими для організації розслідування обставинами, тактичні операції є одним з ефективних шляхів розв'язання організаційно-тактичних завдань початкового етапу розслідування. Комплексний підхід дозволяє в короткий термін зібрати максимум необхідної інформації про подію злочину, найбільш оптимально використати мобільність, маневреність та гнучкість оперативних можливостей, що поєднується з процесуальним характером закріплення отриманих результатів.

Тактична операція, як будь-який інший тактичний засіб, реалізується через функції її учасників. Врегулювання численних функцій, зв'язків учасників тактичної операції має важливе значення, оскільки функціональні обов'язки багатьох з них не урегульовані нормами права. Тому для того, щоб тактична операція ефективно «працювала» на розкриття злочину, необхідно виробити принципи її функціонування. До проблем поняття та структури тактичної операції дуже близько примикає наукове поняття принципів її проведення. Вся система принципів тактичної операції ґрунтується на загальних принципах кримінального процесу. Як відомо, принцип – це основоположний початок, вихідне положення теорії вчення, науки. До принципів проведення тактичної операції відносяться ті фундаментальні положення, «наріжний камінь» кримінального процесу та криміналістики, які при розробці даної проблеми одержують вирішальне значення. Розглянемо принципи

проведення тактичних операцій, які найтіснішим чином пов'язані між собою, взаємодіють один з одним, забезпечують досягнення в комплексі всіх цілей.

Принцип законності – один з найбільш важливих принципів проведення тактичних операцій. Проте даний принцип не можна розглядати поза аналізом моральності елементів тактичної операції. Все законне – моральне. Це два боки одного й того ж питання. Законність і моральність розслідування в кримінальному процесі – категорії, що самі собою розуміються. До того ж принцип законності закріплено у законі. Криміналістика зобов'язана своїми техніко-криміналістичними засобами, тактичними прийомами та методами забезпечити розкриття злочинів окремих видів. Але, виконуючи своє головне завдання в боротьбі зі злочинністю – розкриття злочинів, криміналістика в той же час покликає розробляти та застосовувати всі свої криміналістичні засоби в суворій відповідності з вимогами законності.

Викладене повністю стосується і оперативно-розшукової роботи, бо одним з головних положень методики розслідування є вмиле поєднання слідчих та оперативно-розшукових дій. Практика, проте, свідчить, що при проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у рамках тактичної операції нерідко допускаються порушення законності. Ставлячи своєю метою затримання злочинця з речовим доказом, виявлення всіх його співучасників та проводячи заради цього оригінальні за своїм задумом заходи, деякі працівники правоохоронних органів стають на шлях порушення законності, виправдовуючи це кінцевою метою – завданням розкриття злочину.

Об'єктивними показниками правової та моральної допустимості використання тактичних прийомів є: а) вимоги кримінально-процесуального закону тому, що прийоми та засоби впливу мають відповідати духу та букві закону; б) принципи моралі та норми професійної етики, оскільки вибір та використання в даній конкретній ситуації саме того, а не іншого прийому впливу, прямо не регламентованого законом, мають бути оцінені з точки зору моралі; в) процесуальна або тактична мета, для досягнення якої застосовується вплив, і фактично досягнутий при цьому результат; г) обумовленість прийомів та засобів впливу обставинами процесуально-тактичної ситуації та індивідуальними особливостями діючих у ній осіб.

Складові дії суб'єктів тактичної операції вимагають узгодження стосовно своєчасності та послідовності заходів, що досягається домовленістю суб'єктів щодо конкретних дій, їх місця та часу проведення. Це можливо лише за наявності плану.

Плановість тактичної операції – найважливіший її принцип. При проведенні тактичної операції вона особливо важлива, бо велика кількість елементів, що є її змістом, відносно жорстко пов'язані один з одним, підкріплюють та посилюють результативність кожної складової.

Проведення тактичної операції передбачається планом розслідування в кримінальній справі. В основу теоретичної розробки тактичної операції покладено деякі ідеї декомпозиційного планування, пов'язані з розчленуванням основного завдання на декілька поєднаних між собою підзавдань та подальшої координації локальних рішень (результатів). Комплекс багатопланових заходів, що лежать в основі тактичної операції, своєю природою відкидає неорганізованість та безплановість його проведення.

Принцип наступальності – узвичаєний основний початок у будь-якій діяльності, що характеризується боротьбою з непримиренним противником.

Стосовно криміналістики даний принцип означає, що всі дії мають випереджати, нейтралізувати, блокувати будь-яку акцію осіб, які вчинили злочин, руйнувати їх плани, «плутати їх карти». Це вимагає високого професіоналізму від працівників правоохоронних органів та активності всіх учасників цієї тактичної операції. Він

*ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ*

передбачає моделювання поведінки злочинців після вчинення злочину, а також врахування всіх інших елементів криміналістичної характеристики конкретного злочинного діяння.

Принцип оптимальності або, іншими словами, принцип розумної достатності, передбачає залучення до проведення тактичних операцій рівно стільки сил та засобів, скільки їх необхідно в даний момент. Ця кількість визначається на основі аналізу інформації, яка є у слідства щодо особи злочинців, їх озброєності, намірів тощо. Оптимальна кількість сил та засобів плюс використання при підготовці й проведенні тактичної операції вимог та рекомендацій наукової організації діяльності дасть позитивний ефект при виконанні завдань тактичної операції. Організація, як функція керівництва, має об'єктивний характер, що визначається необхідністю постійного об'єднання, узгодження діяльності людей, які виконують спільну роботу. Головним її завданням є найбільш ефективно досягнення поставлених цілей. Це завдання вирішується за допомогою різноманітних засобів у процесі складної діяльності, яка враховує специфіку системи, у якій вона відбувається, умови її функціонування. Іншими словами використання оптимальної кількості сил та засобів при належній організації їх діяльності створює ті умови, коли кількість переростає в якість, тобто тактична операція досягає найкращого результату.

Принцип конспірації. Його здійснення при виконанні тактичних операцій дуже важливе. По-перше, в силу того, що тактична операція – це система взаємопов'язаних, взаємозгоджених елементів. Отже, збій, прорив у одній з ланок даної системи неминуче призведе до невдачі в цілому або серйозно утруднить проведення всієї тактичної операції. Про майбутнє проведення тактичної операції повинен знати лише суворо визначене коло осіб.

По-друге, проведення тактичної операції спрямоване на виконання досить складного завдання. Тому зрив його вирішення може принести непоправну втрату для розслідування в цілому. Представники громадськості, які залучаються як поняті, мають бути попереджені про кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України (Розголошення даних досудового слідства або дізнання). Принцип конспірації передбачає створення певного режиму життя та діяльності для працівників правоохоронних органів, які займаються розслідуванням порушення авторського права і суміжних прав.

Принцип документальної фіксації означає, що операція може бути розроблена і здійснена лише в тому випадку, якщо після її завершення буде складено процесуальний або інший документ, який фіксує всі вчинені дії та отримані результати. Наприклад, після пред'явлення для впізнання складається протокол, після проведення контрольної закупки – акт про це.

Викладені принципи реалізуються на різних стадіях проведення тактичних операцій, вони дозволяють чітко визначити ці стадії, їх цілі, засоби їх досягнення. Поряд з принципами, велике значення для пізнання сутності тактичних операцій має їх класифікація.

Підставою поділу тактичних операцій на види можна вважати суттєвою лише тоді, коли здійснена класифікація буде мати виражену криміналістичну спрямованість і безпосередньо використовуватися при розкритті та розслідуванні злочинів.

За механізмом зв'язку між елементами тактичної операції в процесі її проведення операції можна поділити на такі:

а) послідовне здійснення всієї системи дій та заходів у найбільш оптимальній послідовності. Практично такий порядок здійснення всієї операції не може бути виконаний. Проте деякі її складові цілком можуть бути виконані таким чином. Наприклад, у блоці заходів по викриттю злочинця послідовно будуть здійснюватися такі елементи: допит свідків, допит підозрюваного, пред'явлення свідкам затриманого для впізнання, очна ставка між ними; а також оперативно-розшукові заходи;

б) паралельна реалізація елементів системи. Такий механізм зв'язку між елементами тактичної операції є найбільш бажаним, але в практичній діяльності складний для здійснення. Частіше за все деякі елементи тактичної операції здійснюються паралельно. Наприклад, при проведенні тактичної операції «Збирання первинної інформації» у ході розслідування порушень авторського права та суміжних прав паралельно проводиться огляд місця події, виявлення та опитування свідків, переслідування запідозреного по гарячих слідах тощо;

в) змішане проведення тактичної операції, коли одна частина слідчих дій та оперативно-розшукових заходів здійснюється паралельно, а інша – послідовно. Такий механізм зв'язку між елементами тактичної операції найбільш поширений у практиці розкриття та розслідування злочинів.

За тривалістю проведення тактичної операції можна ділити на наскрізні, що проводяться протягом декількох етапів розслідування, та локальні тактичні операції, що здійснюються в рамках одного з етапів розслідування. Як приклад наскрізних тактичних операцій, можна навести операції по встановленню місцезнаходження обвинуваченого та його затриманню, по встановленню належності авторського права і суміжних прав потерпілому. Зрозуміло, подібні та інші тактичні операції провадитимуться лише за наявності складних слідчих ситуацій, оскільки тільки вони є необхідною умовою їх проведення.

Вищезазначених поглядів на теоретичне обґрунтування концепції тактичних операцій ми дотримувалися при їх розробці при розслідуванні порушень авторського права і суміжних прав.

Особливості проведення тактичної операції «Збирання первинної інформації». Початковий етап розслідування злочинів щодо авторського права і суміжних прав характеризується гострим дефіцитом інформації з багатьох важливих елементів злочину. Раніше вже було наголошено на впливі слідчої ситуації на організацію та проведення тактичної операції. Що стосується тактичної операції «Збирання первинної інформації», і у цьому її особливість, то саме за її допомогою виявляється інформаційна сутність, інформативність конкретної слідчої ситуації.

Призначення тактичної операції «Збирання первинної інформації» – це забезпечення спрямування уваги та дій слідчого на збиранні інформації про елементарні структури злочину та розробка для досягнення цієї мети оптимальних засобів та умов.

Операція «Збирання первинної інформації» є базисом для проведення інших тактичних операцій. Збирання відомостей забезпечує підготовку інших операцій, наприклад, «Доказування факту порушення авторського права та суміжних прав» та ін.

У процесі проведення цієї тактичної операції різні відомості накопичуються за певною схемою, в якій мають бути враховані джерела інформації, способи її виявлення та оброблення (у тому числі й процесуальної) для «перетворення» інформації в докази у кримінальній справі. Виявлена, відповідним чином оброблена інформація, групується, узагальнюється та аналізується.

Кожному різновиду тактичної операції в силу її специфічності притаманні особливі етапи розвитку. В той же час можна виділити загальні етапи, що стосуються всіх без винятку тактичних операцій. Виділення етапів вкрай необхідне для

*ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ*

оптимізації процесу підготовки тактичної операції. Від цього залежить організація всього ходу операції, керування нею. Воно сприяє визначенню сукупності дій, які має здійснити слідчий або інший учасник на кожному з виділених етапів. Різноманітним помилкам, які можуть допускатися під час проведення тактичної операції слідчим або іншими учасниками, значно легше запобігти у тому випадку, якщо попередньо провадиться теоретичний аналіз всіх особливостей проходження операції. Це дає можливість визначити межі кожного етапу.

Основними етапами проведення тактичної операції «Збирання первинної інформації при розслідуванні порушень авторського права і суміжних прав» є такі:

1. Підготовчий, на якому виявляється та аналізується інформація, що міститься у повідомленні про порушення авторського права і суміжних прав та приймається на її основі рішення з організації перевірки цього повідомлення. На даному етапі створюється оперативно-слідча група і її учасникам повідомляється завдання їх майбутньої діяльності, сутність функцій, а також передається інформація, необхідна для її проведення. Крім того, на цьому етапі визначаються всі можливі варіанти операції, необхідні тактичні засоби та умови.

2. Робочий або етап безпосереднього здійснення системи заходів при проведенні зазначеної тактичної операції. На цьому етапі учасники слідчо-оперативної групи відповідними методами та з використанням необхідних прийомів і засобів збирають інформацію про кожен елемент криміналістичної структури вчиненого злочину.

3. Заключний — на якому виявлена необхідним чином інформація закріплюється в процесуальних та інших документах. З цим же етапом ми пов'язуємо і початкову оцінку зібраної інформації.

Важливою умовою успіху в проведенні тактичної операції «Збирання первинної інформації» є своєчасне прибуття слідчо-оперативної групи на місце події. Під «своєчасним прибуттям» ми розуміємо прибуття її в умовах можливості проведення пошуку злочинців по гарячих слідах, збереження в максимальному обсязі залишених злочинцями слідів, виявлення можливих очевидців злочину. Звідси вимога високої мобільності групи, оснащення її сучасними науково-технічними засобами роботи зі слідами та іншими матеріальними доказами, можливості проведення експрес-аналізу на місці події.

Ефективність роботи слідчо-оперативної групи на місці події багато в чому залежить від організаційної ролі слідчого. По прибутті на місце події йому необхідно визначити конкретне завдання кожному учаснику операції, для чого встановити межі огляду, опитати громадян, які там знаходяться, за необхідності, вжити заходів для пошуку злочинців по гарячих слідах. Іншими словами, слідчому необхідно спочатку роботи створити таку організаційну ситуацію ділового співробітництва, яка має позитивно вплинути на зміни початкової слідчої ситуації в плані її інформаційної насиченості. Подібна обстановка в процесі проведення операції можлива за умови дотримання елементів єдиноначальності та колегіальності на основі спільного планування та взаємного обміну інформацією. Такий підхід, дотримання взаємного «паритету» між представниками різних служб, поважливе ставлення один до одного багато в чому допоможе уникнути конфліктів у процесі спільної роботи. Не випадково деякі автори в числі негативних обставин, що серйозно ускладнюють роботу на початковому етапі розслідування багатьох злочинів, зазначають неузгодженість у організаційній діяльності слідчих, органів дізнання та інших осіб,

що призводить до втрати або неправильної оцінки інформації, необхідної для розкриття злочину.

Заключним етапом тактичної операції «Збирання первинної інформації» є обговорення її результатів всіма учасниками операції та оцінка проведеної роботи. По можливості, потрібно, щоб слідчий мав дані попередніх досліджень. Обмін інформацією та обговорення отриманих даних є основою для розробки плану подальшого розслідування. Крім того, міркування, що висловлюються учасниками операції, є основою слідчо-розшукових версій. Отримана в результаті обговорення інформація, поряд із зазначеними вище даними, сприяє з'ясуванню і таких необхідних відомостей, як професійні навички, використані способи вчинення злочину, засоби транспорту, сліди, що виникли в результаті злочинної діяльності тощо. Оскільки за досліджуваною категорією справ, як правило, є можливість порівняти результати огляду місця події з показаннями свідків та очевидців, змодельовати механізм злочинної діяльності та особистості злочинців, отримуємо досить надійну фактичну основу, сукупність необхідних даних для початкової правової оцінки події.

Особливості проведення тактичної операції «Доказування факту порушення авторського права і суміжних прав». У справах про порушення авторського права та суміжних прав розробка названої тактичної операції має суттєве значення, оскільки тут важливо швидко встановити увесь злочинний ланцюжок. При цьому слід пам'ятати про існуючі прогалини законодавства, які в окремих випадках дозволяють порушникам легалізувати протиправну діяльність. В результаті взаємодії учасників даної тактичної операції стає можливим встановлення порушників, їх злочинних зв'язків, а також додаткових фактів порушення авторського права і суміжних прав.

Для досягнення найбільш ефективних результатів важливо залучати на початковому етапі розслідування законних правовласників або їх представників.

На першому етапі встановлюється факт використання об'єктів авторського права та суміжних прав без дозволу правовласника. Тут умовою успішності роботи правоохоронних органів є наявність інформації про твір, незаконне використання якого потрібно припинити. Таку інформацію можна отримати у правовласників. У випадках незаконного використання творів шляхом відтворення правоохоронні органи повинні володіти інформацією про ідентифікаційні ознаки легальних примірників творів і фонограм. Така інформація має містити вичерпні відомості про ознаки комплектності примірників творів і фонограм: ідентифікаційні ознаки упаковки, ідентифікаційні ознаки матеріального носія, ознаки супутніх матеріалів (ліцензій, буклетів).

Для розслідування важливим є збирання інформації, яка дозволить встановити правовласника конкретного твору (паспортні дані автора (правовласника), копії правовстановлюючих документів, копії авторських договорів тощо).

Первинна інформація може бути одержана в результаті активного виявлення порушників авторського права та суміжних прав (спостереження за місцями можливого розповсюдження продукції, яка містить об'єкти авторського права і суміжних прав, аналіз повідомлень у періодичних виданнях, аналіз рекламних оголошень), а також пасивного виявлення таких ознак (створення умов для самовиявлення правопорушників, це можуть бути, наприклад, «технічні пастки», оголошення про купівлю-продаж упаковки для аудіовізуальних творів і т.ін.).

Другим етапом тактичної операції «Доказування факту порушення авторського права і суміжних прав» є перевірка наявності законних підстав на використання творів. Слід мати на увазі, що Законом України «Про авторське право і суміжні пра-

*ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ*

ва» передбачено випадки позадоговірного використання творів (статті 15-19), тому на цьому етапі потрібно перевірити наявність підстав для такого використання.

У випадках комерційного використання творів перевіряється наявність відповідних документів. Якщо у регіоні є організації, які управляють майновими правами авторів на колективній основі, то до них надсилаються запити про ліцензії на використання творів, видані користувачам, які розміщені на території регіону. Інформація повинна містити відомості про осіб, яким видані ліцензії, а також про основні умови виданих ліцензій.

Завершальним етапом тактичної операції є встановлення злочинних зв'язків порушників. Останні можуть бути встановлені шляхом здійснення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Для цього, після виявлення фактів незаконного використання творів, для встановлення злочинних зв'язків слід здійснювати допити самих порушників. Комерційна документація злочинців може бути вилучена шляхом проведення обшуків, виїмок і ретельно проаналізована.

Для виявлення злочинних зв'язків доцільно також здійснювати оперативно-розшукові заходи, а саме спостереження, прослуховування телефонних розмов, контрольну закупку. Слід також отримати інформацію про місцеві, міжміські та міжнародні телефонні переговори, які велись з робочих і домашніх телефонів порушників [5].

Особливості проведення тактичної операції «Встановлення факту належності авторського права і суміжних прав заявнику». Необхідність виділення і розгляду в якості тактичної операції факту встановлення належності авторського права і суміжних прав конкретній особі пояснюється потребою з'ясування значної кількості додаткових фактів, а також різноманітністю джерел додаткової інформації. Слід також зазначити, що встановлення вказаних обставин має важливе значення для вирішення питання про порушення кримінальної справи. Так, наприклад, якщо твір, який використовується без дозволу правовласника не підлягає охороні законодавством України, то кримінальне переслідування осіб, які використовують твір, буде незаконним.

Після отримання заяви про порушення авторського права і суміжних прав слідчий повинен з'ясувати, чи підлягають охороні за законодавством України дані твори, а також чи належать заявнику права на твір.

Охорона права на твір Законом «Про авторське право і суміжні права» надається:

– авторам незалежно від громадянства і постійного місця проживання, твори яких вперше опубліковані або не опубліковані, але знаходяться в об'єктивній формі на території України;

– авторам, твори яких вперше опубліковані в іншій країні та протягом 30 днів після цього опубліковані в Україні незалежно від громадянства і постійного місця проживання автора;

– авторам, які є громадянами України або мають постійне місце проживання на території України, незалежно від того, на якій території вперше були опубліковані їх твори.

Авторам, незалежно від громадянства, твори яких вперше опубліковані або не опубліковані, але вони знаходяться в об'єктивній формі на території іншої держави, надається охорона відповідно до міжнародних договорів України.

Як свідчить практика, встановлення належності авторського права і суміжних прав потерпілому може супроводжуватися певними складностями, які, насамперед,

виникають у зв'язку з тим, що порушник починає заперечувати авторське право конкретної особи. Встановлення автора твору можливе за допомогою таких слідчих дій: а) проведення судово-експертних досліджень (авторознавчих, мистецтвознавчих, експертиз почерку тощо); б) допиту свідків, які можуть підтвердити створення твору громадянином (як свідки можуть бути допитані родичі, друзі й колеги автора); в) виїмок і оглядів письмових документів (документація про участь у виставках, конкурсах творів з даним твором потерпілого, нагороди за створення твору, щоденники тощо); г) виїмок і оглядів предметів (оригінал твору, на якому вказано ім'я автора, робочі рукописи, матеріали, які використовувалися при створенні оригіналу, попередні роботи автора).

Якщо твір створено під час виконання службового завдання, то в таких випадках доцільно допитати представників і працівників організації-правовласника, оглянути документи і предмети, провести експертні дослідження.

Особливу увагу слід звернути на такі документи: трудові договори з працівниками, авторами твору, службові завдання, план-графік виконання робіт по створенню твору, бухгалтерські документи, які підтверджують виплату працівнику авторської винагороди.

У випадках переходу авторського права у спадщину, мають значення такі документи: свідоцтво про смерть автора, свідоцтво про право на спадщину, про встановлення факту її прийняття.

Встановлення факту передачі авторського права за авторським договором відбувається шляхом допиту автора або його представника, дослідження умов авторського договору. В ньому повинні бути чітко сформульовані способи використання твору. Якщо ця умова не виконана, або з інших причин договір буде визнано недійсним, слідчий має відмовити у визнанні особи потерпілим.

Отже, із вищевикладеного можна зробити такі висновки. Завданням тактичної операції «Збирання первинної інформації» є збирання інформації про елементи структури злочину і на основі аналізу та оцінки отриманої інформації висунення слідчих та оперативно-розшукових версій. Даною тактичною операцією виявляється інформаційна сутність конкретної слідчої ситуації.

Тактична операція «Збирання первинної інформації» включає діяльність слідчо-оперативних груп не лише на самому місці події, а й за його межами, включаючи організацію переслідування злочинців за гарячими слідами, прочісування прилеглої до місця події території, виявлення свідків та очевидців, встановлення зв'язків та знайомств потерпілого та інші оперативно-розшукові заходи [6].

Операція «Збирання первинної інформації» є базисом для підготовки та проведення інших тактичних операцій, зокрема, операції «Доказування факту порушення авторського права і суміжних прав» та «Встановлення факту належності авторського права і суміжних прав заявнику».

Тактична операція має проводитися постійно діючою спеціалізованою слідчо-оперативною групою за задалегідь розробленою програмою, з чітким розподілом функціональних обов'язків учасників даної операції.

Своєчасне виявлення учасниками тактичної операції різних взаємопов'язаних обставин злочину, ретельний їх аналіз створює сприятливі умови для побудовання моделі вчиненого злочину.

Особливості проведення тактичної операції «Нейтралізація протидії з боку заінтересованих осіб». Протидія з боку заінтересованих осіб являє собою особливу небезпеку через те, що заважає реалізації як стратегічних, так і тактичних завдань розслідування справ про порушення авторського права і суміжних прав. У зв'язку з

*ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ*

цим, маскуванню планів слідчого – одна з цілей розслідування, що забезпечує нейтралізацію протидії.

Крім цієї стратегічної мети, не менше важлива інша, пов'язана із збереженням у таємниці результатів розслідування, і яка також ставить проблему розгляду тактичної операції «Нейтралізація протидії з боку заінтересованих осіб». Підкреслимо, що збереження таємниці результатів розслідування спонукає заінтересованих осіб до активних дій, а це, в свою чергу, дозволяє їх фіксувати у процесі проведення оперативно-розшукової роботи.

Вперше звернувся до даної проблеми і розробив рекомендації з нейтралізації протидії О.Р. Ратінов. Для її вирішення він розробив ряд рекомендацій, які в сукупності утворюють тактичну операцію:

- формування в заінтересованих осіб помилкового уявлення про обізнаність слідчого щодо дійсних цілей, яких вони прагнуть;
- формування цілей, спроба досягнення яких поставить заінтересованих осіб у програшне становище;
- формування в заінтересованих осіб наміру скористатися протизаконними заходами;
- створення ускладнень для правильної оцінки заінтересованими особами справжніх цілей слідчого [7].

Оскільки не завжди можливо приховати від осіб, причетних до справи свої наміри, то виконувати необхідні дії іноді краще так, щоб висновок про цілі слідчого був багатозначним і допускав багато тлумачень. Тоді протистояти усім можливим намірам слідчого складно, і потрібна мета буде досягнута.

До першого завдання приєднується друге, пов'язане із збереженням у таємниці результатів розслідування. На жаль, на теперішній час в повному обсязі його реалізувати дуже складно, оскільки діяльність слідчого не забезпечена для цього ні в правовому, ні в технічному аспектах [8, с. 124].

У справах про порушення авторського права і суміжних прав досить часто ситуація складається таким чином, що злочинна діяльність припинена, і учасникам злочину відомо про надходження інформації до правоохоронних органів (внаслідок припинення злочинної діяльності перестають функціонувати торговельні точки, у багатьох випадках правоохоронці виявляють підпільні цехи і припиняють їх роботу, здійснюють затримання осіб, причетних до вчинення злочину).

Тоді учасники злочину, які не були затримані (або інші заінтересовані особи) нерідко починають впливати на свідків, а також вживають заходів щодо знищення документів, складання нових, які відповідають правовим вимогам. Тому, як вже було підкреслено раніше, слідчий повинен належним чином фіксувати всі факти, пов'язані із вчиненням злочину, а також вживати заходів, спрямованих на нейтралізацію протидії.

Така протидія може виражатися в застосуванні способів приховування слідів злочинної діяльності або в ухиленні від кримінальної відповідальності. Приховуються сліди порушення авторського права і суміжних прав, як правило, шляхом знищення і фальсифікації документів. Від відповідальності злочинці намагаються ухилитися, здійснюючи тиск на свідків, посередників, а також інших осіб, які дають правдиві показання.

Як вже було зазначено раніше, злочинні порушення авторського права і суміжних прав у більшості вчиняються групою осіб, де існує розподіл ролевих функцій. Тому ефективність заходів з нейтралізації протидії визначається

своєчасною діагностикою структури (зовнішньої або внутрішньої) і є передумовою до використання багаторівневої тактичної операції, спрямованої на виявлення механізму функціонування злочинної групи. Після цього здійснюється блокування злочинної діяльності, яке дозволяє одночасно вирішити завдання нейтралізації протидії.

Блокування може проводитися за декількома напрямками: по-перше, введення систематичного контролю за діяльністю господарських структур, де під виглядом законної діяльності здійснюється незаконне використання об'єктів авторського права і суміжних прав, по-друге, створення «конкуруючих» фірм, по-третє, перекривання інформаційних каналів тощо.

Природно, що використання одного або декількох напрямків блокування призводить до активізації діяльності злочинної групи. У одних випадках вона вводить в дію раніше розроблені системи захисту, в інших – корумповані зв'язки, у третіх – методи впливу на слідчого, свідків, потерпілих, що, в свою чергу, є основою для фіксування такої діяльності в ході оперативно-розшукових заходів. Блокування діяльності може проводитися у комбінації із розділенням групи, яке спрямоване на створення умов протиріччя між організатором і опозиціонером, та використання якого може призвести до розколу групи [8, с. 169].

Операції по блокуванню і розділенню злочинної групи найчастіше здійснюються в ході виявлення злочинної діяльності, в деяких випадках – у процесі розслідування злочину. Між тим, протидія проводиться в процесі розслідування, точніше в цей період вмикається весь механізм «захисту». Таким чином, завдання нейтралізації протидії повинне вирішуватися протягом усього процесу розслідування.

Слід зазначити, що відомі випадки позапроцесуальної заінтересованості адвокатів. Більше того, мають місце факти «утримання» захисників, тому вони виконують не тільки процесуальні функції, а й передають підозрюваному попередньо підготовлені алібі, слугують каналом передачі інформації між злочинною групою і затриманим.

Тому слідчому важливо тактично правильно використати обсяг відомостей, які викривають злочинця, створити дефіцит часу для висунення нових пояснень, мати можливість швидко їх перевірити.

Крім того, бажано, щоб всі клопотання оформлювались у письмовій формі і, що важливо, із розгорнутою правовою аргументацією. Це обмежує свободу дій заінтересованих осіб і дозволяє слідчому в процесуальних документах наводити обґрунтоване спростування тих чи інших аргументів, що висувуються захисником.

Інший напрям протидії пов'язаний із впливом на свідків і потерпілих, тому слідчий повинен їх попередити про це або вжити заходів безпеки.

Досить часто в справах про порушення авторського права і суміжних прав зустрічаються випадки підключення корумпованих зв'язків, і тоді «арсенал» протидії залежить від посадового становища корупціонера (від дискредитування слідчого, який веде розслідування, до включення засобів масової інформації та ін., від постановки на особливий «облік» процесу розслідування до вимог повідомлення про його результати). У зв'язку з цим можна застосовувати такий прийом блокування і подолання протидії, як вимога формального документального підтвердження пропозицій і вимог посадових осіб у справі, а також фіксація таких вимог оперативно-розшуковими засобами [8, с. 170-171].

Отже, найважливішим завданням працівників слідчого апарату є повне і швидке розкриття кожного злочину, своєчасне притягнення до відповідальності осіб,

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ**

винних у його вчиненні. Для вирішення такого завдання слідчі працівники повинні підвищувати рівень своєї кваліфікації, оволодівати новими засобами розслідування злочинів, серед яких і є розроблювані криміналістикою тактичні операції. Використання тактичних операцій при розслідуванні порушень авторського права і суміжних прав дозволить оптимізувати процес розслідування, в короткий термін зібрати максимум необхідної інформації про подію злочину, максимально використувати можливості оперативно-розшукових заходів та слідчих дій.

Список источников и литературы:

1. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М.: Юрид. лит., 1973. – 216 с.
2. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений. – Минск: Изд-во БГУ, 1979. – 128 с.
3. Драпкин Л.Я. Тактические операции в расследовании преступлений и проблема повышения их эффективности // Вопросы методики расследования преступлений. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1976. – С. 74-79.
4. Шиканов В.И. Тактическая операция как важнейший структурный элемент следственной тактики и одна из форм сотрудничества органов следствия и дознания // Совершенствование предварительного следствия в аспекте искоренения преступности в нашей стране. – Иркутск: Иркутск. ГУ, 1975. – С. 33-47.
5. Хаметов Р. Предмет доказывания по делам о нарушении авторских прав // Хозяйство и право. – 1997. – № 9. – С. 149-161.
6. Хаметов Р. Установление факта охраноспособности произведения и принадлежности авторских прав заявителю-потерпевшему // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2001. – № 12. – С. 57-63.
7. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. – М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. – 352 с.
8. Курс криминалистики. Общая часть / Отв.ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юрист, 2000. – 784 с.

Поступила в редакцию: 31.10.2006 г.